

удк 339:334.72

СВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ АКТИВНОСТІ ТА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

ЛІГОНЕНКО Л., д. е. н., професор, завідувач кафедри економіки підприємництва КНТЕУ

Найбільш визнаною програмою дослідження розвитку, мотивації та проблем підприємництва вважається програма *Global Entrepreneurship Monitor (GEM)* [1]. Вона стартувала у 1999 р. у 10 країнах, а нині реалізується вже в 43 країнах світу. Із 2006 р. дослідження проводиться і в Росії. У дослідженні бере участь понад 120 учених із різних країн, ведеться єдиний банк даних. GEM використовує для проведення обстеження анкету, що складається з 87 питань, об'єднаних у 9 блоків, які з різних боків характеризують ставлення респондента до організації підприємницької діяльності.

Метою програми є вивчення рівня підприємницької активності населення та визначення її впливу на економічне благополуччя окремих країн, а також дослідження механізмів державного впливу на підвищення рівня підприємницької активності. Дослідження GEM дозволяють порівняти рівень підприємницької активності в різних країнах; виявити фактори, що визначають розходження в її рівні, сформулювати заходи, реалізація яких сприятиме підвищенню рівня підприємницької активності.

Методологія дослідження GEM оперує поняттям "підприємницький потенціал нації", під яким розуміється сукупність фізичних осіб у віці від 18 до 64 років, які розглядають можливість або почали займатися підприємницькою діяльністю.

Складові підприємницького потенціалу виокремлюють залежно від стадії підприємницького процесу, на якій вони функціонують та фінансових можливостей бізнесу для адекватної оплати грошової винагороди власникам (рис. 1).

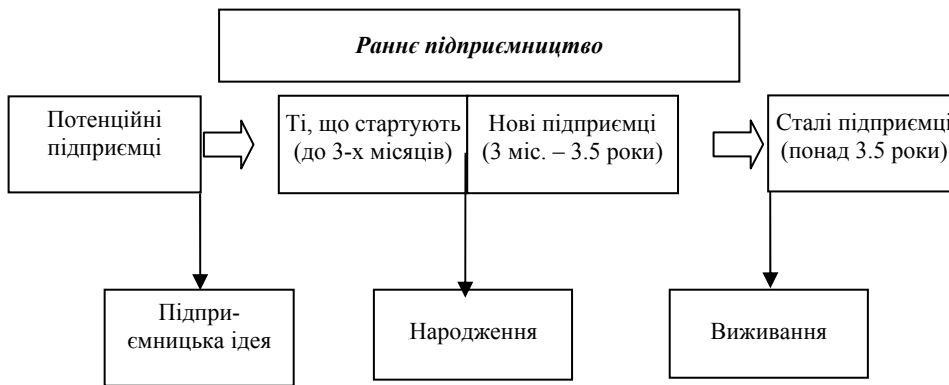

Рис. 1. Складові підприємницького процесу та типологія підприємництва

Перша група – потенційні підприємці або протопідприємці, які тільки прогнозують розпочати власну справу.

Друга група – молоді (ранні) підприємці (*early-stage entrepreneurial activity*), до яких належать:

- підприємці-початківці (*nascent entrepreneurial activity*), які започатковують свій бізнес (латентні) та тільки розпочали його (стартували), винагорода власнику не виплачується;
- власники нового бізнесу, які отримують нерегулярний мінімальний дохід, здійснюють виплати власникам, але перспективи розвитку бізнесу проблематичні (*new business owner-manager*).

Третя група – підприємці, які реалізували себе, мають бізнес зі стабільними темпами розвитку та достатнім доходом, регулярно виплачують винагороду власникам (*established business-owner*).

На основі систематизації мотивів підприємницької діяльності виокремлюють два типи підприємництва: "добровільне" (*opportunity based entrepreneurship*), при якому початок підприємницької діяльності є результатом раціонального оцінювання альтернативних витрат і вигод, та "вимушене" (*necessity based entrepreneurship*), яке розпочинається в умовах відсутності альтернативних можливостей отримання доходів з інших джерел, різкого падіння статусу та престижу попереднього виду діяльності тощо.

Для формування узагальнюючих висновків країни, що беруть участь у дослідженні, агреговані у три кластери: країни з іноваційно орієнтованою економікою та високим рівнем доходу (розвинені країни Європи, Азії та Америки); країни з ринковою (конкурентною) економікою та середнім рівнем доходу; країни з низьким рівнем доходу.

Ознайомлення з останнім звітом за результатами дослідження GEM [2], що проводилось у 43-х країнах світу, дозволило виявити певні загальні закономірності та тенденції розвитку підприємницької активності.

По-перше, спостерігається достатньо високий рівень кореляційного зв'язку між індексом розвитку підприємництва, який розраховується в межах дослідження GEM, та індексами конкурентоспроможності (0.82), розвитку торгівлі (0.79), економічних свобод (0.79), сприйняття корупції (0.89), розміру валового внутрішнього продукту на душу населення (0.79), що підкреслює важливість підтримки та сприяння розвитку підприємництва.

По-друге, чітко простежується залежність рівня підприємницької активності від стану розвитку економіки країни (табл. 1). Більш низька підприємницька активність у країнах із іноваційно орієнтованою економікою завдяки усталеності бізнес-структур і превалюванню великого бізнесу. Надзвичайно висока підприємницька активність у країнах, що активно розвиваються, оскільки підприємництво знаходиться у стадії формування.

Таблиця 1

**Ступінь підприємницької активності у 2008 р.
(% від загальної кількості населення у віці 18–64 років)**

Групи країн	Підприємці, що стартували (до 3-х міс.)	Нові підприємці (від 3-х міс. до 3.5 років)	Ранні підприємці (до 3.5 років)	Сталі підприємці	Загальний рівень підприємницької активності	Підприємці, що згорнули або ліквідували бізнес
Країни, що активно розвиваються (з низьким рівнем доходу)	10.79	6.96	17.12	11.15	27.13	9.19
Країни з ринковою економікою (з середнім рівнем доходу)	6.72	4.95	11.37	6.88	17.88	5.91
Країни з іноваційно-орієнтованою економікою (з високим рівнем доходу)	3.63	3.24	6.78	7.07	13.48	2.46

Рівень підприємницької активності у країнах із низьким рівнем доходу сягає 27.13 %, із середнім – 18 %, а з високим – лише 13.48 %. Частка підприємців, які мають стабільні темпи розвитку та сталі (достатні) доходи, незначна і має певну тенденцію до скорочення: 11.15% у країнах із низьким рівнем доходу та близько 7 % у країнах із середнім і низьким доходом. Частка ранніх підприємців, залежно від

країни, коливається від 1 до 15 %; у країнах із високим, середнім та низьким рівнем доходів вона відповідно становить 17.12, 11.37 та 6.78 %. Співвідношення між підприємцями, що стартували (до 3-х місяців) та новими підприємцями (до 3.5 років) також залежить від рівня розвитку країни, у країнах із низьким рівнем доходу воно становить 1.55, із середнім – 1.35, із високим – 1.12. Тобто інтенсивніше народжуються нові підприємці у країнах, що активно розвиваються, і це цілком закономірне явище.

Узагальнені дані обстеження GEM щодо сприйняття підприємництва в різних країнах наведено в *табл. 2*.

Таблиця 2

Наміри та очікування підприємців у 2008 р.
(% від загальної кількості населення у віці 18–64 років)

Параметри оцінки	Країни, що активно розвиваються (з низьким рівнем доходу)	Країни з ринковою економікою (з середнім рівнем доходу)	Країни з інноваційно-орієнтованою економікою (з високим рівнем доходу)
Бачать гарні можливості для старту бізнесу в наступні 6 місяців	53.0	48.11	39.00
Ті, хто побоюються краху розпочатого бізнесу	36.12	38.47	39.66
Особисто знають тих, хто почав бізнес у минулі 2 роки	44.50	41.17	35.16
Потребують знань і навичок для початку нового бізнесу	56.12	47.88	34.83
Ті, хто сподіваються розпочати бізнес у найближчі 3 роки	36.37	19.58	7.83

Наміри започаткувати новий бізнес більші у країнах, що розвиваються, й зменшуються з економічним розвитком країн.

Більше половини населення у країнах із конкурентною економікою та третина населення в інноваційно орієнтованих країнах мають навички та знання для започаткування нового бізнесу, що в цілому позитивно характеризує потенціал розвитку підприємницької активності. Що стосується країн, що розвиваються, то рівень обізнаності населення в бізнесі нижчий. У цих країнах населення достатньо песимістично оцінює можливості започаткування нового бізнесу за його ризикованістю, причому частка песимістів має тенденцію до збільшення з підвищенням рівня економіки.

За даними дослідження GEM, частка раних підприємців, які займаються впровадженням інновацій, не перевищує 15 %, що характеризує інноваційний потенціал раннього підприємництва як низький. Водночас позитивним явищем є той факт, що індекс новизни продукту / інтенсивності конкуренції, а також рівень використання нових та новітніх технологій у раних підприємців таких провідних країн, як Росія, США, Китай та Бразилія вищий, ніж у сталих підприємців (рис. 2, 3).

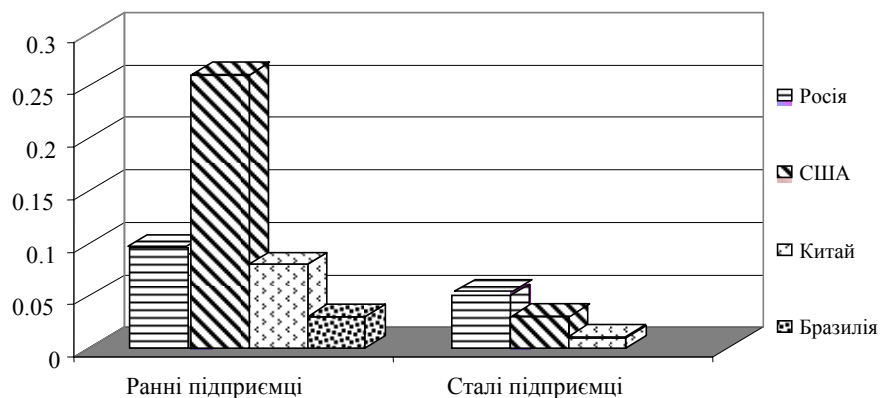

Рис. 2. Індекс новизни продукту / інтенсивності конкуренції

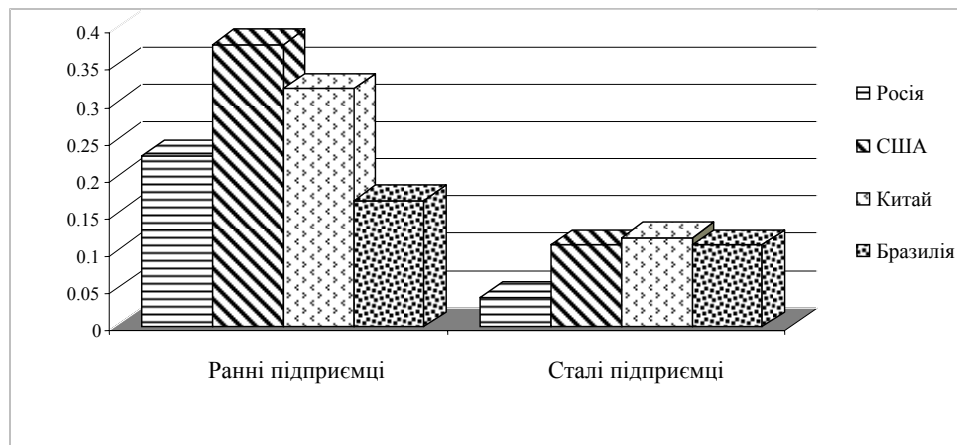

Рис. 3. Використання нових і новітніх технологій

Більшість опитаних у всіх країнах відзначають достатньо позитивне відношення суспільства і засобів масової інформації до підприємницької діяльності та проблем підприємців (табл. 3). Підприємництво вважається вдалим вибором кар'єри (60–72 % респондентів залежно від рівня розвитку країни), дві третини респондентів вважають, що

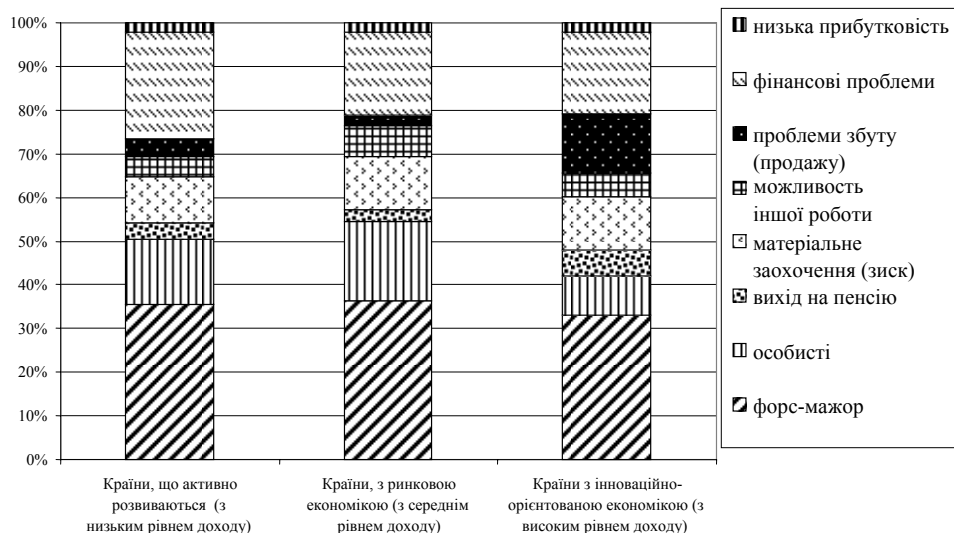
засоби масової інформації пропагують позитивний досвід вдалого підприємництва. Водночас в окремих країнах потенціал громадської підтримки і стимулювання розвитку підприємства ще не реалізовано повною мірою.

Таблиця 3

**Відношення суспільства до підприємництва у 2008 р.
(% від загальної кількості респондентів у віці 18-64 років)**

Параметри оцінки	Країни, що активно розвиваються (з низьким рівнем доходу)	Країни з ринковою економікою (з середнім рівнем доходу)	Країни з інноваційно-орієнтованою економікою (з високим рівнем доходу)
Підприємство – вдалий вибір кар'єри	72.5	67.70	59.38
Позитивне відношення засобів масової інформації до підприємств	61.50	61.70	57.33

Серйозне занепокоєння викликає поживлення процесів згорання (ліквідації) бізнесу (рис. 4). Основні причини припинення бізнесу ранніми (молодими) підприємцям, як свідчать дослідження GEM, такі: низька прибутковість (30–35 %), недостатність фінансування (10–15 %), особисті причини (15–20 % населення), що обумовлює пріоритетні напрями консалтингової допомоги підприємцям.

**Рис. 4. Основні причини згорання (ліквідації) бізнесу
(за результатами дослідження GEM)**

На думку респондентів головним фактором, що негативно впливає на розвиток підприємництва, є державна політика. За ступенем важливості цей фактор залишив далеко позаду такі передумови розвитку підприємництва, як стан фінансування, фізичну інфраструктуру, культурні та соціальні норми, відкритість ринку, рівень освіти тощо. Тобто підгрунтям і рушійною силою підприємницької активності може і повинна бути відповідна Національна стратегія розвитку підприємництва, яка визначатиме пріоритетні завдання державної політики. Без цього розв'язання окремих завдань і проблем не дасть належної результативності.

В умовах відсутності достовірних даних по Україні, результати проведеного в Росії дослідження в 2006–2008 рр. [3] можуть бути використані для визначення особливостей та типових проблем вітчизняного підприємництва, зважаючи на єдині корені, слов'янську ментальність, рівень розвитку ринкової економіки та інші спільні риси.

Необхідно звернути увагу на особливості російського підприємництва, які характерні і для України. У 2007 р., в порівнянні з попереднім роком, істотно знизився індекс підприємницької активності (з 4.9 до 2.7 %). Зниження рівня підприємницької активності, що супроводжується економічним зростанням і політичною стабільністю, є позитивною тенденцією. Однак у майбутньому роль підприємницького сектора повинна зростати.

Аналіз вікової структури російських підприємців свідчить, що вона має певні особливості, а саме: надвисока молодіжна активність (до 24 років), різке скорочення підприємницької активності після 35 років (індекс підприємницької активності нижче 1.5 %). Таким чином, зрілі та досвідчені люди менше "йдуть у підприємництво", а молодь не завжди володіє достатнім досвідом для налагодження стабільного бізнесу.

За останні 3 роки (2006–2008 рр.), завдяки активному розвитку економіки, скороченню безробіття, відкриттю нових вакансій на умовах найму, суттєво скоротилася частка "вимушених" підприємців. У 2007 р. вона становила лише 10 % потенційних підприємців; 26 % – тих, що стартує; 16 % – власників нового бізнесу та 36 % – стабільно працюючих підприємців. Позитивно оцінюючи це явище щодо більшої мотивації та підготовленості "добровільних" підприємців, слід зазначити, що світова фінансова криза змінить цю тенденцію і прошарок "вимушених" підприємців зростатиме. Отже, потрібно активізувати різноманітні освітні програми для протидії можливому "фіаско" нової хвилі вимушених підприємців з усіма можливими негативними наслідками.

На думку більшості експертів, найбільш значимими факторами, які гальмують розвиток підприємництва в Росії, залишаються бюрократія та корупція державних службовців, лобювання владними струк-

турами в регіонах інтересів великого бізнесу на шкоду малому й середньому. Незважаючи на позитивні зміни у відношенні до підприємництва, респонденти відмічають, що багато державних службовців продовжують розглядати підприємців як джерело потенційних неформальних доходів.

Головними причинами закриття бізнесу російські підприємці називають економічні чинники, а саме: низьку прибутковість бізнесу (26 %), проблеми із залученням фінансуванням (21%), що підтверджує тезу про необхідність економічної підготовки підприємців та державної фінансової підтримки стартового етапу їх розвитку.

Основним джерелом фінансування раннього (молодого) підприємництва продовжує залишатися так зване "любовне" фінансування (родичі, знайомі, друзі – сукупно 55 %), хоча 27 % респондентів використовують для фінансування свого старту банківське кредитування, а 16 % – різноманітні державні програми та фонди. В умовах фінансової кризи актуальність проблем фінансового забезпечення раннього (молодого) підприємництва, в тому числі з боку державних фондів і структур знову набуде пріоритетності.

Інноваційний потенціал раннього російського підприємництва дуже низький. Лише 3–6 % підприємців планує зайняти нову ринкову нішу, до 15 % – розробляти новий продукт чи послугу. Серед потенційних підприємців частка новаторів наближається до прийняттого рівня – 26 %. Отже, інноваційне мислення є, але необхідно допомогти його реалізувати.

На основі викладеного можна визначити пріоритетні завдання державної політики щодо розвитку підприємництва в Україні: *по-перше*, освітньо-консалтингова та фінансова підтримка раннього (протягом перших 3-х років життя) та особливо "вимушеного" підприємництва; *по-друге*, стимулювання його інноваційної спрямованості; *по-третє*, сприяння зростанню підприємницької активності населення середнього віку; *по-четверте*, підвищення позитивного іміджу підприємництва в суспільстві.

Для підвищення коректності висунутих пропозицій представляється доречним або приєднатися до статистичного дослідження GEM, або організувати в Україні власне дослідження аналогічного спрямування, це дозволить більш обґрунтовано врахувати особливості національного підприємництва й визначити напрями його державної підтримки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Reynolds P. Global entrepreneurship monitor: Data collection, design and implementation 1998–2003 / P. Reynolds, N. Bosma, E. Autio // Small business economics. — 2005. — № 24 (3). — P. 205–231.

ПІДПРИЄМНИЦТВО

2. *Global Entrepreneurship monitor. 2008 Executive report* / Niels Bosma, Zoltan J. Acs, Erikko Autio, Alicia Coduras, Jonathan Levie // Global entrepreneurship research consortium (GERA). — 2009.
3. *Чепуренко А. Ю.* Раннее предпринимательство в России: промежуточные результаты GEM / А. Ю. Чепуренко // Мир России. — 2008. — № 2. — С. 22–37.